

'Op deze rots kan je een Kerk bouwen'
Inventaris van het archief van de Société Générale Coopérative /
Algemene Coöperatieve Vennootschap, later SGC-Coop Belgique /
ACV-Coop België (1924-1992) en haar voorganger het Office
Coopératif Belge (1909-1935)

Bart De Nil en Martijn Vandenbroucke, Amsab-ISC

Toegegeven, het is leuk om na een jaar van hard labeur de vruchten van je arbeid te kunnen tonen. Nochtans is het in deze tijden waarin het erfgoedbeleid synoniem is van 'publiekswerking', 'communicatie' en 'evenementen' niet vanzelfsprekend om eens uit te pakken met verwerkingsresultaten die je pas na een lange periode kan presenteren. Want vaak wordt vergeten dat achter een wetenschappelijk verantwoorde inventaris een zware investering van tijd én vooral kennis staat. Het is dan ook godgeklagd dat het beroep van archivaris niet is erkend met als gevolg dat elke papierverzamelaar zich archivaris kan noemen. En dat onder druk van tijd en dadendrang veel geautomatiseerde ontsluitingsresultaten slechts het niveau van een aanwinstenbestand halen. Met deze korte klaagzang willen we benadrukken dat een inventaris zoals we die nu voorstellen de noodzakelijke hoeksteen vormt van een degelijk en toekomstgericht erfgoedbeleid.

De Gentse Vooruit, het Antwerpse Koöperatief Verbond en het Brusselse Maison du Peuple zijn huishoudnamen voor wie maar enigszins vertrouwd is met de geschiedenis van de coöperatie in België. Veel minder bekend is het feit dat deze en andere socialistische coöperaties onder de vleugels schuilden van een drietal koepelorganisaties, met name de Fédération des Sociétés Coopératives Belges (FSCB), de Société Générale Coopérative (SGC) en haar rechtsvoorganger het Office Coopératif Belge (OCB). Als koepelorganisaties groepeerden deze drie een op het eerste gezicht heterogene verzameling van lokale coöperaties. De bundeling van hun krachten was dan ook in de eerste

Promotiefoto van een coöperatieve winkel uit het archief van ACV-Coop België

plaats terug te brengen tot eenzelfde politieke overtuiging. Naast hun morele opdracht speelden ze ook nog een - ondergeschikte - rol als groothandels- en productiecoöperatie.

De archieven van deze koepelorganisaties werden in 2003 naar aanleiding van een FWO-project met het oog op de valorisatie van het bronnenmateriaal van de coöperatieve beweging in Vlaanderen (1880-1980) en na de onvermijdelijke omzwervingen, samengebracht in Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis. Het archief van de FSCB kon vrij gemakkelijk van dat van de andere twee archiefvormers afgescheiden worden en werd in een afzonderlijke inventaris opgenomen.⁽¹⁾ De resterende archieven van SGC en OCB, die samen het gros van het materiaal vormden, konden onmogelijk van elkaar gescheiden worden zonder onherstelbare schade voor de onderzoekers en werden dus samen in één inventaris ondergebracht. Dit bleek geen eenvoudige opdracht, maar na een drietal jaren kan dan eindelijk het resultaat van deze inventarisatieopdracht voorgelegd worden.

Om het belang van het SGC/OCB-archief te benadrukken, lijkt het interessant om nog even stil te staan bij de geschiedenis van deze twee archiefvormers, beide belangrijke actoren van de intussen bijna ter ziele gegane coöperatieve beweging in België.

Het Office Coopératif Belge

Het OCB ontstond eigenlijk uit de Raadgevende Kamer van de FSCB. Hoewel het statutair nog steeds van zijn moederorganisatie afhankelijk was, ging het vanaf 1909 autonoom opereren. Zijn bevoegdheid en werking werden geregeld door een intern reglement.⁽²⁾ Het OCB had als voornaamste opdracht het "*verspreiden van de coöperatieve idee*", met andere woorden: propaganda en externe relaties. Er werd elk jaar een congres georganiseerd waarop de ontwikkeling van de coöperatieve zaak werd besproken en een discussie over de doctrine werd gehouden.⁽³⁾ Deze verzelfstandiging werd nog verder bestendigd door de ruimtelijke scheiding: de FSCB trok naar Antwerpen, terwijl het OCB te Brussel bleef. Pas in 1920 werd het OCB een afzonderlijke coöperatieve vennootschap met eigen statuten (al bleef de raad van beheer identiek met deze van de FSCB). Vier jaar later werd zijn werking verder uitgehouden door de oprichting van de SGC en de splitsing in enerzijds de vzw OCB, met als taak de algemene problemen van de coöperatie (in feite voornamelijk propagandavoering, waaronder de uitgave van een maandblad), en anderzijds het Office Coopératif Technique, met als taken het beheer van het meubelmagazijn en de bibliotheek.⁽⁴⁾ In 1935 werd het in het kader van de reorganisatie van de socialistische coöperatieve beweging zelfs helemaal opgeslorpt door deze nieuwe koepelorganisatie.

Aansluiting bij de FSCB, en dus ook bij het OCB, was onderworpen aan twee voorwaarden: kandidaat-leden moesten het statuut hebben van een coöperatieve vennootschap en aangesloten zijn bij de Belgische Werkliedenpartij.⁽⁵⁾ Ondanks, of wegens deze verplichting bleef de invloed van deze nationale organen aanvankelijk zeer klein:

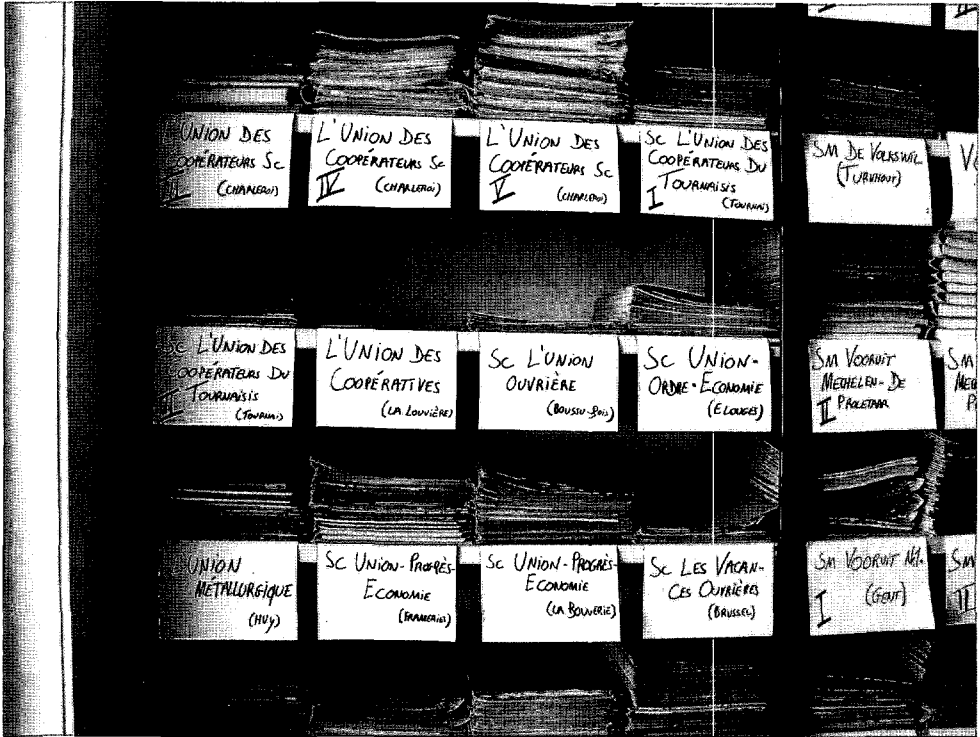
De Belgische Samenwerking, het maandblad van het OCB, haalde amper een oplage van 6000 à 6500 exemplaren, tegenover 35.000 voor *Vóoruit* en 52.000 voor het dagblad van de Union Coopérative te Luik.⁽⁶⁾

De Société Générale Coopérative

De creatie van een nieuwe vennootschap met als taak de "oprichting en exploitatie van winkels, magazijnen en fabrieken" had in de eerste plaats de bedoeling de centralisatie van de coöperatieve productie op nationaal niveau te bekomen. In tegenstelling tot FSCB en OCB was aansluiting bij de BWP niet meer verplicht, dienden kandidaat-leden het statuut van coöperatie niet meer te hebben en waren de aankopen en productie van de SGC niet voorbehouden voor de aangesloten leden.⁽⁷⁾ Al snel zou de SGC haar voorgangers gaan overvleugelen en wegdrukken. De concentratiebeweging ging gepaard met een sterke stijging van het aantal leden: van 270.189 aangesloten gezinnen in 1924 evolueerde dit getal naar 305.197 in 1938 (ongeveer 1/5 van de totale Belgische bevolking). Parallel met deze kwantitatieve groei realiseerden de verbruikscoöperaties ook een belangrijke kwalitatieve sprong. Onder impuls van de federatie moesten alle lokale coöperaties evolueren van broodbakkerijen naar echte consumptiecoöperaties met een compleet gamma huishoudartikelen. Dergelijke trend was weliswaar bij de grote maatschappijen al voor 1914 ingezet maar vanaf 1918 drong men er meer dan ooit op aan: "*Chaque société s'organisera pour fournir à ses membres non seulement le pain, mais toutes les denrées alimentaires, les boissons, le vêtement, le chauffage, et tout ce dont on a besoin dans les ménages, afin qu'elle soit réellement le SEUL ORGANISME COMMERCIAL pourvoyant aux besoins des travailleurs.*"⁽⁸⁾

Hoezeer echter de verbruikscoöperaties tijdens de tweede helft van de jaren 1920 nog groeiden, de coöperatieve droom zou on vervuld blijven. De euforische en schijnbaar onbegrensde expansie - het duidelijkst zichtbaar in de enorme investeringen van de verbruikscoöperaties in nieuwe immobiëlen - werd begin jaren 1930 abrupt tot stilstand gebracht door een periode van diepe economische depressie. Deze crisis was gekenmerkt door een hoge werkloosheid en een stijgende levensduurte. Gevolg was een stijgende ongerustheid in arbeiderskringen, die vreesden voor een confiscatie van hun spaargelden. Opeenvolgende golven van deposito-afhalingen bij de plaatselijke coöperatieve spaarkassen en de almaar slinkende inkomsten uit de in moeilijkheden verkerende 'rode fabrieken' leidden tot ernstige kastekorten en de uiteindelijke val van de Belgische Bank van den Arbeid (BBA) op 20 maart 1934.⁽⁹⁾

Het faillissement van de BBA had een verregaande reorganisatie van de coöperatieve beweging tot gevolg. Zo gaf de FSCB op 1 april 1936 al haar resterende commerciële activiteiten in pacht aan de SGC.⁽¹⁰⁾ In feite kwamen de hervormingen neer op twee eisen vanwege de overheid: een toenemende centralisatie van de coöperatieve beweging en een striktere controlebevoegdheid voor de nieuw te creëren centrale organen.

Het archief in volle verwerkingsfase... (foto Sonny Plasschaert)

De verbruikcoöperaties en de plaatselijke coöperatieve spaarkassen mochten geen deposito's meer ontvangen en alle financiële activiteiten zouden worden gecentraliseerd in één organisme onder de naam Coop-Deposito's. De SGC van haar kant zou voortaan een commerciële en technische controle uitoefenen over de coöperaties; ze werd het nieuwe morele nationale koepelorgaan van de beweging (ze kreeg in feite de functies toebedeeld van het opgeheven OCB).⁽¹¹⁾

Na WO II bleek de positie van de verbruikcoöperatie binnen de socialistische beweging erg gewijzigd. Van de oorspronkelijke 'navel' van de beweging was ze al op het eind van de jaren 1930 geëvolueerd naar een randorganisatie, veronachtzaamd door de nieuwe politieke leiders (vooral Hendrik De Man die in zijn Plan toenadering zocht tot andere maatschappelijke klassen zoals de middenstand) en voorbijgestoken door een sterk aan invloed winnende vakbond. Een derde factor in het falen van de verbruikcoöperaties was de aanhoudende geest van localisme die noch door de centralisering noch door de herstructurering van 1935 kon worden ingedijkt. De nieuwe grotere coöperaties waren liefst nog op zoveel mogelijk locaties actief en bleven halsstarrig vasthouden aan de traditie van kleinschalige kruidenierswinkeltjes.⁽¹²⁾

In 1971 volgde een structuurhervorming waarbij alle nog bestaande coöperatieve sectoren werden overkoepeld door een nieuwe Federatie der Belgische Coöperaties (Febecoop). De Société Générale Coopérative, die in 1956 de FSCB had opgeslokt, stond haar taak als opperste moreel orgaan van de socialistische coöperatieve beweging aan Febecoop af, maar bleef onder de naam SGC-Coop Belgique voortbestaan als productiecoöperatie en groothandelsmagazijn. In de daaropvolgende jaren werden haar taken steeds verder uitgebreid; in 1968 werden de fabrieken van Micheroux gesloten. Tegenwoordig bestaat de maatschappij enkel nog als beheerder van de resterende immobiliën van de socialistische coöperatieve beweging.

De archieven

De archieven van OCB en SGC kennen een bewogen geschiedenis. Aanvankelijk berustten ze bij de hoofdzetel van hun juridische opvolger Febecoop te Brussel. In 1984 werd hieruit een eerste deel geselecteerd en op hoofdzakelijk taalkundige criteria verdeeld tussen Amsab-ISG en IEV. Een op zijn zachtst uitgedrukt arbitraire verdeling die tot op de dag van vandaag behouden blijft. Het spreekt vanzelf dat we vanuit wetenschappelijk oogpunt hier heel wat vraagtekens bij plaatsen. In de tweede helft van de jaren 1980 en in de jaren 1990 werd nog heel wat archief door Febecoop aan Amsab-ISG overgedragen. Het hoofdbestanddeel werd opnieuw gevormd door het OCB/SGC-archief, al behoort heel wat materiaal tot gedeponeerde archieven. Archiefmedewerkers van Amsab beseften al gauw dat het hier om een zeer waardevol archief ging. Vooral de volledigheid van het overgedragen archief zorgt voor een zeldzame uniciteit, wat diverse mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek schiept.

In 1998 creëerde het Max Wildiersfonds (FWO) de mogelijkheid om het archief van de socialistische coöperatieve beweging te valoriseren. Dit resulteerde in een internationaal colloquium, een tentoonstelling en diverse inventarissen. De inventaris van het OCB/SGC-archief is de spreekwoordelijke kroon op het werk.

De inventaris

Ondanks een calvarietocht zijn we erin geslaagd om in een betrekkelijk korte tijdspanne een inventaris van het Office Coopératif Belge (1919-1935) en de Société Générale Coopérative (1924-1992) te produceren. Een inventaris die werd geconcipieerd volgens de ISAD(G)-richtlijnen, met een historische en een archieftheoretische inleiding, bijlagen die een meerwaarde aan het geheel geven en netjes geschoond en opgeborgen in 637 zuurvrije dozen. De 10.682 beschrijvingen 'ontbloten' op een duidelijke en overzichtelijke wijze een immense hoeveelheid archiefmateriaal voor de geïnteresseerde onderzoeker. Dit alles onder het motto van de kerkvader: 'Op deze rots kan je een Kerk bouwen.'

- (1) In feite is het archief van de FSCB verloren gegaan en werd met een aantal dubbels een nieuw archief 'samengesteld'.
- (2) Art. 1 van dit reglement verleende de OCB volgende bevoegdheden: "*L'Office Coopératif a pour objet l'étude et la propagande de la coopération socialiste. Il a plus spécialement pour mission de représenter le mouvement coopératif auprès des pouvoirs publics, de provoquer le vote de lois favorables à la coopération, de solutionner les litiges et les conflits qui surgissent dans le monde coopératif, de centraliser la statistique, d'établir des systèmes de comptabilité, de favoriser l'entente entre le syndicalisme et le coopératisme.*" Kortom, het was het morele koepelorgaan van de Belgische socialistische coöperatieve beweging. Zijn eerste congres, waarin de grote coöperatieve beleidsbeslissingen werden genomen, organiseerde het in 1910.
- (3) H. LEGROS, Les structures de la coopération socialiste, 1900-1940. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXII (1991)1-2, p.75.
- (4) H. LEGROS, *Les structures [...]*, p.80.
- (5) H. LEGROS, *Les structures [...]*, p.74.
- (6) H. LEGROS, *Les structures [...]*, p.82.
- (7) H. LEGROS, *Les structures [...]*, p.88.
- (8) V. SERWY, *La Coopération Ouvrière Socialiste en Belgique 1914-1918*. Rapport présenté à l'assemblée générale de la FSC le 8 décembre 1918, Gent, s.d., p. 38.
- (9) Over de BBA en zijn liquidatie, zie: G. VANTHEMSCHE, Van regionale spaarkassen naar Coop-Deposito's. In: E. WITTE en R. DE PRETER (reds.), *Samen sparen*, p. 171-249; M. GEVERS, *Ontstaan en teloorgang van de Bank van de Arbeid. Een analyse van een socialistisch geïnspireerde financiële instelling*, VUB, licentiaatsverhandeling, 1991 en G. VANDEWALLE, *De Belgische Bank van de Arbeid (1913-1934), een mislukte poging om een socialistische bedrijfssector uit te bouwen in een vrije markteconomie*. In: *Tijdschrift voor het Gemeentekrediet*, 1993, p. 61-81.
- (10) In feite werd de maatschappij 'uitgedoofd': als gevolg van allerlei financiële verbintenissen, die in verband stonden met de aflossing van de BBA-schulden, kon de maatschappij pas in 1956 opgeslorpt worden door de SGC.
- (11) KB tot herinrichting der socialistische coöperatieve verenigingen van verbruik en spaarzaamheid en tot regeling van de rechten van haar depositohouders. In: *Belgisch Staatsblad*, 11 mei 1935, p. 3040-3059.

Selectieve bibliografie

- ANSION, G., Les coopératives en Belgique. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, (1981), 933-934, p.1-45.
- BERTRAND, L., *Histoire de la coopération en Belgique. Les hommes – les idées – les faits*, Bruxelles: Dechenne & Cie, 1903, deel 2.
- LEGROS, H., Les structures de la coopération socialiste, 1900-1940. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXII(1991)1-2, p. 73-127.
- OLLIVIER, H., Consommateurs de tous les pays, unissez-vous. In: *Amsab-Tijdingen*, (1992)15, p. 3-24.
- QUADEN, G. & RAMAEKERS R., Le socialisme coopératif. In: *1885/1985 du Parti Ouvrier Belge au Parti Socialiste*. Mélanes publiés à l'occasion du centenaire du P.O.B. par l'Institut Emile Vandervelde, Brussel: Editions Labor, 1985, p. 93-119.
- SERWY, V., *La Coopération en Belgique, tome II: La Formation de la Coopération 1880-1914* (suite et fin), Bruxelles: Les Propagateurs de la Coopération, 1946.
- SERWY, V., *La Coopération en Belgique, tome III: Le développement de la Coopération 1914-1944*, Bruxelles: Les Propagateurs de la Coopération, 1946.